

Botigues amb història

Fa dos anys i mig parlàvem de les farmàcies centenàries que hi ha a Manresa i aquest mes fem un cop d'ull a una dotzena de botigues, la majoria també amb cent anys o més d'història, i la resta amb més mig segle d'existència.

Botiga de regals El Caribú. Foto: Francesc Rubí.

Totes tenen com a nexa comú el fet d'haver estat sempre regentades per una mateixa família i moltes conserven encara aspectes de l'època fundacional, en un moment de canvis profunds en el comerç tradicional, que afronta a la necessitat d'especialització i el repte d'aconseguir un difícil relleu generacional.

Els comerços que apareixen en aquest reportatge són característics del centre històric de Manresa. Alguns fins i tot tenen protecció patrimonial i, per la seva singularitat, han estat considerats com a Bé de Protecció Urbanística en la categoria d'arquitectura comercial.

[despiece]**Comerços emblemàtics**

El comerç ha estat una de les activitats més antigues de la humanitat i per això ja es troben intercanvis de productes en les primitives civilitzacions. En la Manresa medieval la major part d'intercanvis es produïen en els mercats de la plaça Gran i la Plana de l'Om. Quan la ciutat va créixer i es va passar d'una societat agrària a una d'industrial, una gran part de la població va deixar de produir els aliments que necessitava i molts dels productes de primera necessitat es compraven al mercat i cada vegada més, en botigues. El comerç es va concentrar als carrers que connectaven les diferents places -com el de Sant Miquel, que connectava els dos mercats més grans, el de la Plaça i el de la Plana- o altres de més petits com el carrer de Vilanova, que connectava la Plana amb la plaça Calsina, on es feia el mercat de la llenya, l'únic on no calia pagar arbitris; el carrer Cap del Rec, que connectava el mercat de la Plaça amb el dels Planters al Carme, o el carrer del Carme, que anava de la plaça dels Planters a la plaça dels Infants, on es van fer les Mandongueres, el primer mercat cobert, construït a primers del segle XX per Ignasi Oms i Ponsa.

Un altre punt important per a l'activitat comercial va ser el dels carrers que portaven de les places als principals portals de la ciutat: els carrers de Sobrerroca, Born, Nou, Piques, Carme, Urgell, Santa Llúcia o Sant Francesc. Aquests dos factors expliquen que als baixos de la majoria de les cases del centre històric s'obrissin botigues que venien productes de primera necessitat: queviures, pa, fruita, cansaladeries, carnisseries, gra cuit, bacallaneries, ultramarins i altres més especialitzades com ara farmàcies, rellotgeries, botigues de roba o sabateries. En aquests últims temps, el moviment comercial del centre s'ha modificat notablement, però el vell nucli comercial, amb un gran nombre de comerços emblemàtics -amb més de 75 anys d'història i regentats per a una mateixa família al llarg de diferents generacions- continua sent una àrea important de la vida comercial de Manresa.

Francesc Comas i Closas[/despiece]**Teixits Ferrer Mora (Sobrerroca, 6)**

Josep Ferrer i Angelina Mora, que havien obert primer a les Escodines, dotze anys abans, van fundar l'any 1960 aquesta botiga de teixits, que planta cara a la crisi en ple barri vell, a tocar de la plaça Major. Les grans dimensions de l'espai, que a més té una altra planta subterrània amb arcades, ara utilitzada com a magatzem, permetien que hi hagués molts departaments i la filla dels fundadors, Carme Ferrer Mora, que regenta actualment l'establiment, ens explica que havien arribat a tenir fins a vuit dependents. Crida l'atenció el taulell on es cobrava el gènere als clients. Abans venien la roba a metres i es feien molts bates escolars, però «ara es ven més confecció», diu la Carme, perquè les modistes han anat desapareixent «i és més pràctic comprar un vestit fet». Quan li preguntem sobre el relleu generacional, la Carme ens diu que és incert, perquè els fills no sembla que s'hi vulguin pas dedicar, «però no se sap mai».

Carme Ferrer Mora, amb el seu germà Josep, davant la caixa de la botiga. Foto: Francesc Rubí.

Relotgeria Lladó (Sobrerroca, 32)

Tenen llicència industrial des del 28 de desembre de 1929, a nom de l'avi, Josep M. Lladó Vives, segons l'actual gerent de l'establiment, Montserrat Lladó Pla, que hi treballa des de fa 43 anys. L'avi ja tenia taller al costat al passatge dels Amics, on vivia. Havia fet l'aprenentatge a Cal Jorba. El pare de la Montserrat i fill del Josep Maria, és Josep M. Lladó Vilanova, que està jubilat però s'entreté una mica al taller. Va néixer el 1933 al passatge dels Amics. Té 87 anys i durant 74 ha estat relacionat amb el negoci. «Als 13 anys, el meu pare em va començar a donar despertadors rovellats per arreglar i em va fer anar a col·legi al vespre, a la Renaixença». Des de fa tres generacions es dediquen a la reparació i venda de rellotges. La botiga actual la van inaugurar el 31 de juliol de 1944, en plenes enramades, quan Contribucions va passar al passatge dels Amics i els van traspasar el local. Pagaven lloguer a la família Jové de Barcelona i ara a una societat. L'aparador de la joieria mostra, des dels inicis, un conjunt de rellotges que marquen l'hora de diferents punts del món, encara que «és obsolet, perquè alguns països ja no existeixen», remarca la Montserrat. El 1981, Manuel Mestres ho va repintar, com també dos rellotges familiars més de 1941 i 1944. Ara ha baixat la feina, perquè el tema de la rellotgeria ha canviat molt: «S'ha passat de pagar impost de luxe al regal empaquetat de les patates xips». «Anem fent i esperem la jubilació», conclou la Montserrat.

Montserrat Lladó Pla regenta la rellotgeria fundada el 1944. Foto: Francesc Rubí.

Casa Sabaté (Carretera de Vic, 34)

L'actual propietari, Sebastià Piqué Sabaté, ens explica que sempre havia sentit a dir que la botiga -coneguda popularment com a cal Plats i Olles-, va començar al voltant de Sant Joan de 1921, i així ho demostren alguns papers familiars, com ara un inventari on es veu que el fundador va ser el seu avi matern, Sebastià Sabaté Pàmies, segons ha pogut documentar el seu fill Josep. «L'avi, la iaia, Francisca Guitart Solervicens, i una germana de l'avi treballaven a la fàbrica tèxtil Lluvià i un dissabte els van dir que no calia que tornessin perquè plegaven», assenyala Sebastià. Pocs mesos després del tancament de cal Lluvià, van obrir la botiga, tot i que la matrícula industrial de l'establiment és de 1923, segons consta a l'Arxiu Comarcal. Quan la filla es va casar amb Josep Piqué Vidal va començar la segona generació; Sebastià Piqué n'és la tercera i el seu fill Josep, la quarta. «Si l'any que ve celebrem els cent anys, col·locarem el rètol de Plats i Olles al cartell principal», ens diu. Per als veïns antics del barri eren cal Terrisser, però «sempre hem venut el mateix article, al mateix indret, evolucionant perquè la terrissa ha anat desapareixent». A la rebotiga hi havia l'habitatge amb el menjador, que avui és despatx, amb ceràmica valenciana que encara avui llueix extraordinàriament, amb un groc espectacular, que comercialitzava Mosaics Martí. El pare del Sebastià va fer una important reforma durant la dècada dels setanta. «Abans ens arribaven cada dos mesos entre vuit i deu camions carregats de cassoles de Breda, però ara es ven també alumini i acer inoxidable». Ara no es venen grans coberteries ni vaixelles, «però sí vasos, copes de vi i coberts i plats normals», diu. «No hem entrat en el petit electrodomèstic, per no competir amb les grans superfícies, però ja tenim més de 12.000 referències. Després tenim la gent gran que exigeix que ens cuidem de la reparació i cercar els recanvis». També tenen força clientela comarcal. Amb la pandèmia van haver de tenir dos mesos la botiga tancada. Ara ja tenen l'horari normalitzat i han tingut nova clientela que s'han passat tants dies a casa que «se'ls han espatllat olles, paelles i altres articles que tenim aquí». Josep Piqué explica que durant el confinament «han augmentat molt les vendes *online*: fem venda assessorada».

Sebastià Piqué i el seu fill Josep, tercera i quarta generació del negoci, conegut com a cal Plats i Olles Foto: Francesc Rubí.

Queviures Busquets (Carretera de Vic, 28)

La casa es va construir el 1884 i la botiga, coneguda popularment com a cal Bona Hora, es va obrir com a comestibles i herbolari. Els primers propietaris la van tenir fins al 1928 quan la van vendre a Muñoz, «un aficionat a jugar al Casino, que tancava a les sis de la tarda», recorda l'actual propietari i estanquer, de 85 anys, Joan Busquets Thomasa (el seu besavi era anglès i es deia Thomas). Quan els seus pares es van casar, l'avi els va pagar la botiga, el 1930, i hi van posar el nom de Queviures J. Busquets. El pare era Josep Busquets Cobinsà, provinent de Puig-reig i d'ofici pastisser i encarregat de la Granja Costa -actual restaurant Las Vegas. La mare, Enriqueta Thomasa, provenia de la Cistelleria Thomasa del carrer Nou. L'any 1934 van deixar de ser herbolaris i torraven el cafè en un pati del carrer Nou i després en un carrer del darrere de l'actual botiga; «ara se n'encarrega el meu fill Joan Josep», ens explica el Joan, que està casat amb la filla del comissari Esteban, el primer de la Policia de la Manresa franquista. També venien col·leccions de segells i ara mantenen el tabac: des de fa quinze anys disposen d'una cava de puros, provinents de Cuba, República Dominicana i Hondures (climatitzada, per a clients grans i també jovent). «Destacaria els puros Cerdán, del germà de qui havia estat delegat del Manresa del Bàsquet», diu. Joan Busquets, que va ser campió d'Espanya d'atletisme i de Catalunya com a saltador de tanques, i com a veterà ha voltat pel món i l'any passat va quedar campió d'Espanya de martell, viu sobre la botiga on va néixer.

Joan Busquets i el seu fill Joan Josep estan al front la botiga de queviures i estanc. Foto: Marc Prat.

Vins Tomasa (Sant Joan Baptista de la Salle, 20)

Joan Tomasa Garrosset regenta la botiga dels Esquilets fundada per Martí Tomasa Guixé durant la dècada del 1920. Era l'oncle del seu pare, Eduard Tomasa Iglesias, mort el passat 11 de juny. Segons l'actual propietari, els Tomasa procedeixen de la masia Boixeda de Castelltallat i el cognom inicial era Thomas (d'un soldat anglès que va intervenir en la Revolució francesa). Van començar venent vi, carbó, llenya, sabó... Però «el denominador comú ha estat el vi, que primer es venia a granel i es comprava als pagesos de la comarca», recorda el Joan. Acabada la guerra, «venien el vi a porrons o se'l bevien asseguts a taula, ja que feia de taverna». El pare vivia a Camps i després de la guerra va entrar dins del negoci a Manresa amb el seu oncle: «Era la mateixa època en què van començar Roqueta, Santaulària i els germans Puig, a final de la dècada dels 40 i començaments dels 50». El negoci va decaure, però Eduard Tomasa el va tornar a aixecar amb vins i licors, «i va fundar l'empresa Vins Tomasa, als anys 60». Quan es va prohibir la venda del licor a granel, es van haver de reciclar. Tot s'havia d'embotellar i el canvi va ser radical. Als anys setanta es va fer una reestructuració de la botiga i als noranta, per diferenciar-se de les grans superfícies, van optar per l'especialització. El 2001, el Joan va passar al capdavant del negoci i van entrar en el món dels *premiers*, «la compra de vins a l'avançada». Es van quedar només amb vins i licors i van deixar l'alimentació. Ara vetllen molt per la qualitat i la selecció, i el Joan va fer el 2008 un postgrau per treure's el títol de sommelier a la Universitat de Barcelona, «per donar credibilitat i empenya al negoci». Ens comenta que li agrada fer cupatges i reconeix que la clientela actual «és volàtil, però valora el tracte personal».

Joan Tomasa Garrosset és sommelier i regenta l'establiment fundat als anys vint del segle passat. Foto: Francesc Rubí.

Herboristeria Sant Miquel (Sant Miquel, 4)

L'Herboristeria Sant Miquel, fundada l'any 1919, conserva la façana feta amb plaques de pedra i el nom comercial en relleu. Foto: Francesc Rubí.

Montserrat Zurita Plans, llicenciada en Farmàcia, ens explica que la botiga la va fundar, l'any 1919, la seva besàvia, Antònia Riu Travé, filla de Canalda i casada amb Joan Pujols. Ja tenien parada a la plaça Major des del 1910. La filla dels fundadors, Montserrat Pujols Riu, es va casar amb el botiguer del davant, Rafael Plans i van tenir una filla, Antònia Plans Pujols, que va regentar la botiga fins que l'ha traspassada a la Montserrat, que és la quarta generació. El seu fill Albert, que ara té divuit anys, té intenció de continuar el negoci i fa poc ha engegat el servei de venda *online*. La botiga manté el taulell i l'estructura de magatzem, amb cent vint calaixos construïts l'any 1950, amb totes les herbes remeieres, que abans tenien en paperines, saquets i coixineres. La Montserrat comenta que anys enrere les herbes s'anaven a buscar, «ens les duïen els pagesos», però ara els les subministren les cases comercials. Constata que actualment es consumeixen molts més preparats, perquè «la gent no té gaire temps» i considera que «el tracte amb els clients, el coneixement i saber fer un assecatge correcte de les plantes és fonamental en aquest camp dels productes naturals». La botiga forma part dels Béns de Protecció Urbanística en la categoria d'arquitectura comercial.

Montserrat Zurita i la seva mare, Antònia Plans, són la quarta i tercera generació de l'herboristeria. Foto: Francesc Rubí.

La Casa del Bacallà (Sant Miquel, 8)

El congre penjat a l'entrada ens anuncia que es tracta d'un negoci de venda de pesca salada, tot i que l'Elisenda Sitjes Fontanet ens comenta que de congre se'n ven més aviat poc. De bacallà sí que en venen força, «no ens podem queixar», ens diu. Al llarg dels anys una de les coses que ha canviat més és la manera de tallar-lo. I entre d'altres productes, també han canviat els cascós, que abans eren de mil arengades i tenien molt èxit. L'establiment és regentat per la família Fontanet des de 1923, tot i que el 1918 ja hi havia uns parents: Baltasar Cornet i Maria Soler. Quan es va obrir, el dia que es treballava més era el diumenge, perquè era quan venien els pagesos a mercat, fins que ho van prohibir i «hi va haver molts aldarulls», ens explica l'Elisenda. Rere el taulell, una foto de l'any 1929 ens mostra la Serafina Bové i el Salvador Fontanet, fundadors del negoci, amb la Rosa Fontanet i el Josep Fontanet, avi de l'Elisenda i pare de la Montserrat, que el va succeir i ara ajuda la filla a la rebotiga. L'espai, que antigament era l'entrada al teatre dels Carlins, és reduït i estret, però ben aprofitat. I és que, com explica l'historiador Francesc Comas, les bacallaneries necessitaven poc espai i per això les posaven en les entrades d'algunes cases. Una de les curiositats que hi tenen és un cap de bacallà, obsequi d'un islandès.

Elisenda Sitjes amb la seva mare, Montserrat Fontanet, rere el taulell. Foto: Francesc Rubí.

Llibreria Roca (Sant Miquel, 19)

La majoria de llibreries de la ciutat es van crear a partir d'una impremta. Aquest és el cas de la llibreria Roca, fundada l'any 1824 per Pau Roca Pujol, rebesavi de M Alba Serra Roca, que la regenta actualment. Amb catorze anys, Pau Roca va començar l'ofici d'impressor a Berga, però el 1808 ja treballava al *Diari de Manresa*. El 1824 va crear una llibreria i impremta amb el seu nom davant de l'església de Sant Miquel i més tard va llogar l'actual establiment, amb la impremta a dalt. Roca va comprar la casa a la farmàcia Ribot, segons ens confirma la M. Alba, que puntualitza que «encara queda un dels mobles de la farmàcia, que conservem gràcies a mossèn Ballarín, tot i que és poc pràctic». Pau Roca va traspasar la llibreria al seu fill Lluís, el 1866, i el 1904 va passar a Josefa Fàbregas, vídua Roca, que la va traspasar el 1909 al seu fill Josep Roca Fàbregas, que va mantenir la llibreria i va editar molts llibres de la Manresa de primers del segle XX. Quan va morir, el 1918, va passar a Estanislau Roca Costa i després va continuar el negoci la seva germana M. Carme, el 1948. Els nebots van separar-ne la impremta i la Carme es va quedar a la botiga. Des del 1984 la regenta M. Alba Serra Roca, neboda de la Carme, «que sempre anava vestida de negre», i n'és la cinquena generació. Ha estat especialitzada en temàtica religiosa, sobretot quan la portava la tieta de la M. Alba, i encara avui podem trobar-hi figures de sants, estampes i altres publicacions religioses. Ara «hi ha de tot i també és papereria». La M. Alba afirma que «és la llibreria més antiga d'Espanya regentada per la mateixa família, però l'Ajuntament de Manresa mai no ens ha valorat. La Generalitat i la Cambra de Comerç, sí». Forma part dels Béns de Protecció Urbanística en la categoria d'arquitectura comercial i és un establiment simètric a les dues façanes, la del carrer Sant Miquel i la de la placeta. Ressalta la fusteria que emmarca els aparadors, les portes i el rètol, i els elements de ferro forjat que hi ha a la part superior de la botiga, de primers del segle XX.

Alba Serra Roca regenta la llibreria des del 1984. Foto: Francesc Rubí.

El Caribú (Born, 5)

Aquesta botiga de regals ocupa l'antic local dels calçats Cortès i va ser fundada l'any 1941 per Joan Morera, del Forn de Marganell, i Pepeta Bascompte, de cal Perdiu. Els van succeir Antoni Morera i Mercè Santamaria, i actualment la regenten els nets, Jordi i Pere Morera. El Pere ens explica que el negoci va començar amb plats i olles i terrissa, i va anar evolucionant cap a la decoració, «les llistes de noces també van ser molt importants». Ara es van adaptant a les noves necessitats: «Vam incorporar la ganiveteria quan va tancar la casa Morros i també temes de rellotges, heretats de la rellotgeria veïna. La idea és aguantar amb especialització i professionalitat», ens diu. Cal destacar el porxo amb sostre de vidre bisellat i el rètol d'un caribú - l'avi Joan pare era un enamorat del Canadà i de la fauna d'aquest país- fet sobre vidre corbat amb el nom de la botiga, situats a la cantonada d'estil noucentista (vegeu foto de portada de la revista), i pels elements ornamentals de forja. Com en moltes cases de l'entorn, té un gran soterrani amb dos pous i en època de pluges cal bombar-ne l'aigua. La botiga forma part dels Béns de Protecció Urbanística en la categoria d'arquitectura comercial.

Pere Morera porta l'establiment amb el seu germà Jordi. Foto: Francesc Rubí.

Comestibles Comallonga (Urgell, 20)

Conxita Comallonga Font és en aquesta botiga de comestibles -una mostra de les antigues botigues de barri- des del 1978. Ara té 64 anys, és a punt de jubilar-se i no queda gens clar que l'establiment tingui continuïtat perquè no hi ha relleu generacional. Ens explica que la van obrir els seus oncles, Francesc Comallonga i la seva dona Neus, de Rajadell, l'any 1951, en el local que abans ocupava cal Cabanes, «per vendre queviures, oli, fideus, bacallà sec i remullat...». La venda s'ha mantingut força igual, però han canviat els envasats. «Abans tot es venia a granel». De mica en mica s'han anat especialitzant: el gra cuit, la botifarra de Calaf... Cal remarcar-ne els dos aparadors a l'entrada, els marbres i el rètol exterior, i la prestatgeria de fusta a l'interior, original dels anys vint, de l'antiga botiga de cal Cabanes. Hi ha també dues aixetes per vendre oli i als prestatges de la dreta hi ha calaixos per posar la pasta, de quan es venia a doll. La Conxita ens comenta una darrera anècdota: Pau Vallvé hi va interpretar la cançó *I jo pensant en quan vindràs*, en un vídeo enregistrat per Nais Manresa fa tres anys (el podeu trobar a YouTube).

Conxita Comallonga és a la botiga des del 1978. Foto: Francesc Rubí.

Magatzems Iglesias (Urgell, 26)

El nom actual és Iglesias Moda_DStil i ocupa els baixos de la casa que fa xamfrà amb la plaça Clavé, on ara té l'entrada l'establiment i on abans hi havia hagut la farmàcia Balaguer. Els magatzems van ser fundats l'any 1922 per Valentí Iglesias Guiteras, que fins llavors venia teixits per tota la comarca i estava casat amb Dolors Soler Soler. Als anys cinquanta, va agafar-ne el relleu Marià Cardona, casat amb la filla, Conxita Iglesias Soler, i que havia treballat com a responsable comercial de la merceria Morell. Després de diverses ampliacions, la botiga va arribar dins al carrer Sant Tomàs, on només hi tenen aparadors. Actualment en porta el timó Valentí Cardona Iglesias, que fa vint anys va donar-hi un tomb important; va informatitzar els estocs i en va millorar la gestió: «Hi entren 800 referències cada sis mesos», ens diu. El Valentí és llicenciat en Econòmiques i, després de treballar en consultories a Barcelona, va decidir entomar el negoci. DStil és un grup de compra, constituït per vuit establiments de tot Catalunya. «Això ens ha funcionat molt bé, anem buscant proveïdors més competitius i els anem canviant cada cinc o deu anys». El Valentí pensa que el futur passa per digitalitzar-se -estan preparant la venda *online*-, però mantenint la botiga física. Això dona una personalitat i una manera de fer, «saber seleccionar el producte, conèixer les necessitats dels clients, buscar la peça que els escou...». Ja fa anys que van apostar pel centre històric, tot i quedar fora dels circuits més comercials, «però potenciant la comunicació, la presència a les xarxes socials».

Valentí Cardona Iglesias va modernitzar el negoci a partir del 2000. Foto: Francesc Rubí.

Urmu (Urgell, 36)

Abans aquests magatzems de vestir tenien entrada pel carrer Urgell i la Muralla, i d'aquí ve el nom de l'establiment, però fa quatre anys l'espai es va partir i la família conserva la botiga que dona a Urgell, que es va reformar del tot, respectant el panot del terra i les columnes de ferro colat. Fundats per Joan Serra Llobet l'any 1940, en un local que havia acollit un magatzem de gra, el van succeir al front del negoci Josep Maria Sitjas i Maria Rosa Serra. Originalment venien el gènere a peces. «Ara tot es confecció», ens comenten Emma Sitjas Serra i Joan Sitjas Serra, els nets del fundador, que regenten l'Urmu renovat. Amb moltes ganes de tirar endavant, la tercera generació potencia «els fabricants del país i l'atenció personalitzada». També ens diuen que estan creixent força en uniformes laborals i subministren diferents empreses, un segment de mercat que la botiga ja havia atès tradicionalment.

Emma Sitjas Serra, al costat de l'antiga caixa de la botiga. Foto: Francesc Rubí.

[despiece]Comerç tradicional

Manresa ha estat històricament un centre comercial de la Catalunya interior, però, tot i la fortalesa del comerç, és molt difícil trobar botigues centenàries o més antigues a la ciutat. Arreu, el comerç és un dels sectors més dinàmics de l'economia i, constantment, està influït per la innovació i pels canvis de modes, de gustos i de costums. Així, topar-nos amb botigues molt antigues és una veritable raresa i és possible que al darrere hi hagi uns quants processos d'adaptació que les han mantingut després de cada gran canvi.

Parlant dels negocis en general, l'historiador britànic David S. Landes va expressar la teoria de les tres generacions: l'avi que aixeca l'empresa, el fill que la manté i el net que l'ha de tancar. Tanmateix, la mortalitat empresarial en els comerços probablement encara és més alta. Si ens fixem en els darrers 150 anys, es pot dir que a partir de 1870, amb la urbanització de la població, es va crear el comerç modern, en passar de l'autoconsum de moltes famílies a l'eclosió de les botigues de queviures i dels mercats. Des de la Guerra Civil i fins als anys setanta, el comerç es va adaptar d'una època de misèria a una de creixement, amb el protagonisme dels supermercats i de les botigues de béns duradors. Finalment, en els darrers 50 anys, hem viscut el triomf de la gran superfície generalista primer i de l'especialitzada i els centres comercials després. La resposta de moltes ciutats, com Manresa, ha estat la concentració de les botigues al centre urbà, sovint amb moltes franquícies. I ara, al segle XXI, s'està produint la revolució de la venda per internet.

En definitiva, el sector comercial és molt sensible als canvis i sovint sobreviu amb rendibilitats molt baixes. Com quedarà el comerç local després de la pandèmia?

Lluís Virós[/despiece]